

Alıntı/Citation: Dirlik, M. (2022). Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazm Hareketi Ve İslam Dininin Etkisi. *Kadim Akademi SBD*, C. 6(1) s. 47-59

DOI Numarası/DOI Number: <http://doi.org/10.55805/kadimsbd.1117180>

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi

Makale Gönderim Tarihi / Sending Date: 16.05.2022

Makale Kabul Tarihi / Acceptance Date: 13.06.2022

BİZANS İMPARATORLUĞU'NDA İKONOKLAZM HAREKETİ VE İSLAM DİNİNİN ETKİSİ

ICONOCLASM MOVEMENT AND INFLUENCE OF ISLAM RELIGION OF BYZANTINE EMPIRE

Mükrimine Dirlik*

Özet: Bizans'ta 717-843 yılları arasında ortaya çıkan ve tasvir kırıcılık anlamına gelen İkonoklazma Hareketi, Bizans ve Hıristiyan tarihinde en dikkat çeken olaylardan birisidir. Bizanslıların, Paganizmden Hıristiyanlık inancına geçerken eski pagan kültürüne ait heykel ve sembollerin etkisinde kalarak Hıristiyanlıkta kutsal atfedilen kişiler ve objeler tasvir edilmiştir. Böylece bu tasvirler yaygınlaşmış ve bir süre sonra Hıristiyanlık dininin vazgeçilmez parçaları haline gelmişlerdir. Daha sonra bu tasvirlerin Hıristiyanlık inancı ile bağdaşmadığını ve Paganizmden geldiğini öne sürerek yok saymaya başlayan fikirler ortaya çıkmıştır. Böylece tasvir düşmanı ve tasvir yanlıları olarak ikiye ayrılan Hıristiyan gruplar arasında çatışmalar baş göstermiştir. İslam'da yer alan tasvir yasaklarının, İkonoklazma hareketi üzerinde büyük bir etkisi olduğunu öne süren araştırmacılar, bu hareket sonucunda günümüze ulaşması engellenen ikonaların o dönemde tahrip edildiğini belirtmektedirler.

Anahtar sözcükler: İkonoklazma, Hıristiyanlık, İslam, Tasvir, Paganizm.

Abstract: The Iconoclasm Movement, which emerged in Byzantium between 717-843 and meant decipiction, is one of the most remarkable events in the history of Byzantium and Christianit. While the Byzantines passed from Paganism to Christian belief, the people and objects attributed to sacred in Christianity were depicted by being influenced by the sculptures and symbols of ancient pagan culture. Thus, these depictions became windespread and after a while they became indispensable parts of Christians. Later, ideas emerged that began to ignore these depictions, claiming that they were incompatible with the belief of Christianity and that they came from Paganism. Thus, clashes arose between the Christian groups, which were divided into two as enemies of portraits and pro-portraits. Researchers who claim that the prohibition of depiction in Islam had a great impact on the İkonoklazm, stated that the icons that were prevented from reaching the present as a result of this moveent were destroyed in that period.

Keywords: Iconoclasm, Christianity, İslam, Description, Paganism.

* Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, YL Öğrencisi, mkrmdrlk@gmail.com ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7226-203X>

Giriş

İkona, Grekçe'de "tasvir" anlamına gelmektedir. Aynı zamanda İkon kelimesinin Grekçe'de kırmak anlamına gelen "kiao" ile birleşmesiyle "İkonoklasia" tasvir kırıcılık anlamına gelmektedir. İkonoklazm, Hıristiyanlıkta dini şahsiyetlerin tahta üzerinde balmumu ile işlenip boyanması sonucu ortaya çıkan tasvirlerin, Hıristiyanlık dini ile bağdaştırmayan bir düşünce tarzıdır. İkonoklazma ise, Bizans döneminde, tasvirlerle karşı olan topluluğa takılan bir isim olan "İkonomahia" dan türetilmiştir.¹

İmparator Constantinus'un Hıristiyanlığı Roma'nın resmi dini olarak kabul etmesinden sonra gerçekleşen Hıristiyanlaşma süreci göz önüne bulundurulduğunda Bizans İmparatorluğu'nun başına geçen imparatorların, inanç sistemi ile hareket ettiğini söylemek mümkündür. Pagan inanç sistemini arkasında bırakamayan bazı İmparator ve halk, Hıristiyanlığa addederek bir takım sembollerini ortaya çıkarmışlardır.

726-843 yılları arasında gerçekleşen İkonoklazma Hareketi devlet gündemini işgal etmiş, din, siyaset, sosyal hayat ve sanat alanında büyük bir etkiye sahip olmuştur. İki devreye ayrılan bu hareketin birinci devresi, İmparator III. Leon tasvirle ibadet etmenin Hıristiyanlık inancıyla örtüşmediğini öne süren fermanı ile başlayıp İmparatoriçe Eirene'nin 787'de tasvir kültürünü yeniden canlandırması ile sona erer. İkinci devre ise, 813 yılında Ermeni İmparator V. Leon'un tasvirleri yok sayarak yaptığı girişimler ile başlamaktadır. Daha sonra III. Mikhail'in adına yönetimi elinde tutan İmparatoriçe Thedora, 843'te tasvirlerle tapınmayı serbest kılarak ikona tartışmasına son noktayı koymuştur.²

İkonoklazma Hareketi, uzun ve oldukça sancılı bir süreçtir. Bizans İmparatorluğuna geçen İmparatorların düşüncesi etrafında gelişen bu hareket, ikona düşmanları tarafından tasvirler tahrip edilmeye çalışılıp onlara ibadet edenler cezalandırılmıştır, ikona yanlısı İmparatorlar tarafından ise tekrar kullanılmaya başlanarak tahrip edilen ikonaların restorasyonları yapılmıştır. Bu şekilde sürekli bir değişim ve dönüşüm halinde olan İmparatorluğun bu dönemde zor zamanlar geçirdiği görünmektedir. İkonaların, Hıristiyanlık dini ile örtüşmediğini öne sürmelerinin asıl sebebi en önemli hususlardan birisidir. Hıristiyanlığı kabul etmelerinden uzun bir süre sonra bunu sorgulamalarındaki asıl sebep neydi? İlahi dinlerin, bilhassa İslam dininin, tasvirlerle karşı olan tutumlarından etkilenmeleri mümkün görünmektedir. Zira, Müslümanların 711 tarihinde İspanya'ya düzenledikleri fetihler İspanya'da Endülüs Emevi Devleti kurulmasına ve İslam dininin yayılmasına sebep olmuştur. Avrupa'da kurulan bu devletin İslam dini ve kültürünü yaymak için büyük bir çaba gösterdiği ve bunun sonucunda İslam kültürünü benimseyen çok sayıda Hıristiyan Avrupalıların İslam dinine girdikleri bilinmektedir. İslam dinine girmeseler dahi İslam dinine özgü davranışların yaygınlaşması ve inançlarını İslam dininden etkilenerek şekillendirmeleri mümkündür.

Abbasiler döneminde II. Yezid'in tasvirleri ortadan kaldırmaya yönelik çıkarmış olduğu ferman sonucunda İslam bölgelerinde bulunan Kiliselerden tasvirlerin yok edilmesi ve Bizans

¹ Yaman, T. Y. (2017) "Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazm Dönemi", Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin, s. 1.

² Avcı, C. (2018) *İslam-Bizans İlişkileri (610-847)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 146.

İmparatorluğunun Müslümanlar ile geçmiş dönemlerde de sürekli temas halinde olup yaşam tarzı ve kültürlerin zaman zaman birbirlerinden etkilenmesi sebebiyle, İslam dininin İkonoklazma Hareketini etkilemiş olabileceği mümkündür. Ele alınan kaynaklar ışığında durum değerlendirilerek İslam'ın, İkonoklazma hareketi üzerindeki etkisi değerlendirilecektir.

İkonoklazmın kişilerce farklı yorumlanması, bu kavramı ideolojik bir çatışma haline getirmiştir. Makalede konu hakkında verilen görüş ayrılıkları da değerlendirilerek daha geniş bir perspektifle verilmeye çalışılacaktır. İkonoklazm hareketinin muhtemel nedenlerinden bahsederken, dönemin dikkat çeken ve İkonoklazm hareketini etkileyen olay ve kişilerden bahsederek İkonoklazm hareketinin oluşum sahası teneffüs edilerek daha güçlü bir sonuç ile açıklanma yoluna gidilecektir.

1. Bizans'ta Hıristiyanlık Dönemi

Roma imparatorluğunun tek hükümdarı olan Constantinus, daha sonra Konstantinopolis adını alacak olan, Asya ve Avrupa arasında kalan, boğazın üzerinde bulunan eski Rum kolonisinde bir şehir kurmuştur.³ Constantinus, Hıristiyanların Tanrısını, imparatorluk yılları boyunca kazandığı başarıların yegâne müsebbibi olarak görmüş ve böylece Hıristiyanlığa yönelmiştir. İmparator bu sefer, hukuk kurallarından sosyal yaşama kadar hemen hemen her şeyi Hıristiyanlık inancına göre düzenlemiştir. Constantinus, her ne kadar Hıristiyanlık dinini benimsemiş olsa da atalarının dini olan Pagan inancını da görmezden gelmemiş ve Hıristiyanlığa geçmeyen Paganlara zorbalık etmemiştir. Aynı zamanda kölelerin öldürülmesi ve hapishanedeki mahkumların kötü muamelelere maruz kalması yasaklanmıştır.⁴

İmparator Constantinus dış düzeni sağladıktan sonra iç düzeninde sağlanabilmesi adına bir ferman yayımlayarak önceki dönemlerde zorbalığa maruz kalan Hıristiyanlara bir takım imtiyazlar tanımıştır. Milano Fermanı olarak bilinen bu ferman sonucunda Hıristiyanlık dini resmen Roma İmparatorluğunun koruması altına alınmıştır.⁵ Hıristiyanlık dininin ayrıcalıkları ve dokunulmazlığı artırılarak bir devlet dini olarak kabul görmüştür.⁶ İmparator Constantinus devletin Hıristiyanlaşması için önemli bir adım atmıştır, bu önemli adımlardan biri de 325'te toplanan İznik Konsilidir. Bu Konsil Hıristiyan Kiliselerinin temelini atan ökümenik konsillerden ilkinin temsil etmektedir.⁷ Konsil toplantısında Ortodoksluk mezhebinin temeli atılarak devletin resmi mezhebi olmuştur. Dini çekişmelere mahal veren "teslis" itikadı İznik konsilinde üzerinde durulan bir diğer mesele olmuş ve teslis itikadını kabul etmeyen kimseler yasa dışı kabul edilmiştir. Roma'da Hıristiyanlığın kabulü sırasında, Roma, İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs olmak üzere beş patrik bulunmaktaydı. Konsil sonrası Roma ve Bizans Kiliseleri ayrılınca Bizans İmparatorluğu içindeki patrikler İstanbul patrikliğine 30 kadar

³ Cristani, M. B. (2015), *Ortaçağ (Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar)*, (Umberto Eco Ed.), alfa Yayınları, İstanbul, s. 110-11.

⁴ Norwich, J. J. (2013), *Bizans I (Erken Dönem)*, (Hamide Koyukan, Çev.). Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, s. 47.

⁵ Haldon, J. (2007), *Bizans Tarih Atlası*, (Ali Özdamar Çev.), Kitap Yayınevi, İstanbul, s. 35.

⁶ Diehl, C. (2006), *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, (A. Göke Bozkurt Çev.), İlgı Yayınları, İstanbul, s. 21.

⁷ Ostrogorsky, G. (1999), *Bizans Devleti Tarihi*, (Fikret Işıltan Çev.) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 44.

metropolitlik ve 450 piskoposluk bağlı kalmıştır.⁸ Constantinus dönemi ve sonrasında İmparatorlar kilise ile devlet işlerini yeniden yapılandırarak kilisenin tüm işlerine karışmak, kilise hesabına kanunlar koymak ve teşkilatlandırma yetkilerini ellerinde bulundurmışlardır.⁹

Constantinus'tan sonra II. Constantius, güçlenerek imparatorluğun yegâne imparatoru olmuştur. Constantius, yanında yardımcı olarak üvey kardeşi olan Julianus'u almıştır. 361'de ise yaşamına veda etmiştir. Ölümünden sonra ise Costantius'un oğlu olmaması hasebiyle Julianus, tek imparator olmuştur. Julianus, ailesi tarafından bir Hıristiyan olarak yetiştirilmişti. Fakat O Hıristiyanlıkla bağlarını koparmış ve Pagan inancının öğretilerini uygulamaya koyulmuştu. Hakimiyeti sırasında ise Pagan inancına karşı çıkarılmış yasaları resmi olarak iptal etmiştir. Kendisi çok tanrıçılığa inanmakta ve tebaasını da buna teşvik etmekteydi. Dolayısıyla ona kapılıp inancını bu doğrultuda değiştiren kişiler çok fazla olmuştur.¹⁰

Ordusunu toplayarak Perslere karşı savaş düzenleyen İmparator 362'de Antakya'ya girerek, şehirde yaklaşık bir yıl geçirmiş ve burada Perslere karşı savaş hazırlığına başlamıştır.¹¹ Antakya'ya girmesindeki asıl amaç ise burada eski pagan inancını diriltmek ve putperestliği ruhani sınıfı organize etmektir. Fakat bu doğrultuda yapmış olduğu büyük çabalara karşın paganizmi yönetirken Hıristiyan kültür ve inançlarını taklit ettiği anlaşılmaktadır. Bu durum onu alaycı bakışlara maruz bırakırken paganizmi yayma fiiliyatı boşa gitmiştir.¹²

Julianus, daha sonra askeri işlere yönelerek Sasani İmparatorluğuna büyük bir sefer düzenlemiştir. Seferin başlarda başarılı olmasına karşın Julianus'a doğrultulan bir mızrak sonucunda ölmüştür.¹³ Böylelikle sefer sona ermiştir. Julianus'tan sonra tahta Iovianus geçmiştir. Julianus'un ölümüyle birlikte Constantinus'un soyuda son bulmuştur. İktidara geçen Iovianus Hıristiyan öğretileri ile yetişmiş bir Hıristiyan'dı. Böylece din politikası Constantinus döneminde kaldığı yerden devam edilecekti. Fakat paganlara karşı baskı yapılmamış istedikleri gibi ibadet edebilme özgürlüğü tanınmıştı.¹⁴

2. Bizans'ta İlk İkonalar

İkona kültürünün temelleri Roma paganizmine dayanmaktadır. Devasa tanrı ve tanrıça heykelleri etrafında, yakılan tütsüler eşliğinde dualar edilirdi, onlar için bu gibi törenler kutsallık anlamı taşımaktaydı. Evlerde de aynı şekilde bu gibi heykellerin daha küçük boyutları yahut sembolleri yer almaktaydı. Dualar bu gibi heykel ve sembollerin huzurunda yapılır ve her türlü medet onlardan umulurdu. Hıristiyanlığın hâkim olduğu dönemlerde ise bu gibi pagan kültürlerinden kopamadıkları dikkat çekmektedir. Böylece kutlama ve törenlerinde daha önce ibadet ettikleri heykel, resim ve sanatsal objelerin yerini ikonalar almıştır. Hıristiyanlık inancının ilk yıllarında hiçbir tasvir yer almazken İlk Çağ sanatının da etkisi ile bu gibi tasvir

⁸ Bahar, H. (2012), *Roma ve Bizans Tarihi*, Kömen Yayınları, Konya, s. 192-193.

⁹ Barker, E. (1982), *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşünüşü*, Çev. Mete Tunçay, Dost Kitabevi, Ankara, s. 15-16.

¹⁰ Gregory, T. E. (2016), *Bizans Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 86-95.

¹¹ Stathakopoulos, D. (2018), *Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, s. 46.

¹² Ostrogorsky, G. *a.g.e.*, s. 46.

¹³ Gregory, T. E. *a.g.e.*, s. 86-95.

¹⁴ Gregory, T. E. *a.g.e.*, s. 86-95.

dini birer argüman olarak kabul edilmiştir. Daha sonrasında ise bu gibi tasvirler Hıristiyanlıkta yaygın hale gelmiş ve sikkelerin üzerinde dahi İsa, Meryem ve Azizlerin tasvirlerine yer verilmiştir.¹⁵

Hıristiyanlığı resmi din olarak kabul eden İmparator Konstantinos döneminde Bizanstaki ilk ikona figürlerini görmek mümkündür. İmparator, kurduğu Konstantinopolis şehrini güçlü surlar ile çevreleyerek ele geçirilmesi zor duruma getirmişti. Daha sonra ise İmparatorluğun çevresi çeşitli antik heykellerle donatmış Boğaz'a bakan akropolisinde ise tanrıların anası Rhea ve Fortuna Romae'ye (Roma'nın Talihi) adanan iki tapınak yaptırmıştı. Merkezdeki Konstantinos Formunda, erguvan renkli taşlardan yontulmuş bir sütun gövdesinde bir porfir sütun onun da üstünde, İmparatoru temsil eden Apollon'un pagan bir heykeli yer almaktaydı. İmparatorluğun her yerinden getirdiği çeşitli Heykel ve sanat eserleriyle şehri bir açık hava müzesine dönüştüren İmparator, pagan tanrıları, çeşitli vahşi hayvanlar ve bazı hükümdarların heykellerini unutmamıştı.¹⁶

Hıristiyanlık dininde bir süre sonra haç büyük bir önem kazanarak antik sembollerin yerini almıştır. 7. Yüzyılın sonlarına kadar kullanılmayan İsa portresi bu tarihten itibaren altın sikkelerin üzerinde yer almaya başlamıştır.¹⁷

3. Bizans'ta İlk Tasvir Kırıcılığının Ortaya Çıkışı ve İslam'ın Buna Etkisi

717-843 yılları arasında Bizans tarihine damgasını vuran büyük bir tartışma ve çatışma ortaya çıkmıştı. Bu çatışma, Hıristiyanlık geleneğinde mevcut tasvirlerin, tapınmak için uygun olmadığını öne süren kişilerce ortaya atılmıştı. Öne atılan fikir karşısında bu görüşe karşıt olarak tasvirleri savunan başka bir grup ortaya çıkmıştı. Daha sonrasında (tasvir sever, tasvir hizmetçisi) anlamında olan "İkonodül" ismini alacak olan bu gruba karşılık diğer gruba ise (tasvir kırıcı) manasında "İkonoklast" denmiştir.¹⁸

İkonoklazm düşüncesini ortaya çıkaran asıl etmenler nelerdi? Bu konu hakkında yapılan çalışmalar göstermektedir ki bu düşüncenin temelinde dört ana etken dikkat çekmektedir. Bunlar; Hıristiyanlığın kendi içinden gelen tasvir karşıtı geleneksel yapı, Yahudilerin eleştirileri ve Emevi halifesi Yezid'in imgeleri yasaklayan fermanında yer alan İslam'ın tasvir karşıtı tutumu ve Pagan felsefesinin muhtemel etkileridir.¹⁹

İkonoklazm hareketinin temel nedenleri ile kaynakları üzerinde durduğumuzda harici olarak kaynaklık eden faktörlerden biri olan İslamiyet ve Müslümanların tasvirlere karşı tutumları İkonoklazm hareketlerini doğuran faktörlerden biri olarak kabul edilmektedir.²⁰

¹⁵ Yaman, T.Y. *a.g.e.*, s. 1-5.

¹⁶ Herrin, J. (2016), Bizans (Bir Ortaçağ İmparatorluğu'nun Şaşırtıcı Yaşamı), (Uygun Kocabaşoğlu Çev.), İletişim Yatınları, İstanbul, s. 36-37.

¹⁷ Herrin, J. *a.g.e.*, s. 38.

¹⁸ Kaçar, T. (2008), "İmgenin Transformasyonu Bizans Dünyasında İkona Tartışması", *Eskiyeni Dergisi*, 68.

¹⁹ Kaçar, T. *a.g.m.*, s. 68.

²⁰ Avcı, C. *a.g.e.*, s. 158.

Bilhassa İslamiyet'in yayılmasından sonra Hıristiyanlar ile yakın temas halinde olması bu durumu destekler mahiyettedir.

711 yılında Emevilerin İslamı yaymak için başlattıkları Avrupa fetihlerinde dinlerine girenler ile çoğalarak İslam dini ve kültürünü yaymışlardır. İspanya'da kurdukları Endülüs Emevi Devletinde Hıristiyanlara karşı baskı kurmamış kendi dinlerini rahatça yaşamaları sağlanmıştı. Din ve milli müzakereler konularında görev alır, her türlü hukuk ve imtiyazlara sahip olurlardı.²¹

Her ne kadar çoğu Avrupalının, Endülüs Emevileri'nin tabii olduğu İslam dinine girmeseler de İslam kültürünün yayıldığı bu coğrafyada İslamiyet'ten etkilenecek bir takım alışkanlıklarını değiştirmeleri ve tasvirlerle karşı olan tutumlarını gözden geçirmeleri mümkündür.

İkonoklazma hareketinde, İslam dininin etkisi ile alakalı yapılan araştırmalarda dikkat çeken bir diğer durum ise III. Leon'un İslam dini ile ilişkisidir. Bu doğrultuda bazı araştırmacılar III. Leon'un İslamiyet'ten etkilenecek böyle bir girişim yapmış olabileceğini göstermektedir. Üç olay, bu konunun açıklığa kavuşması bakımından önem arz etmektedir. Birincisi İstanbul'da ilk defa III. Leon zamanında bir caminin yapılmasıdır. İkincisi kesin olmamakla birlikte, III. Leon'un Halife Ömer b. Abdulaziz ile mektuplaşması. Abdülaziz'in, Hıristiyanlıkla alakalı haç, resim ve peygamberlerin figürlerine ibadet etmeleri hakkında yazdığı mektuba karşılık III. Leon haçın kendileri için kutsal olduğunu, resim ve figürlerin onlar için önem arz ettiğini fakat onları bir tahta parçasından ayırmadıklarını öne sürmektedir. Üçüncü olay ise Halife Yezid'in İkonalar ile alakalı yazmış olduğu fermanıdır. Bu dönemi konu alan birçok kronikte, bu ferman ile alakalı bilgiler mevcuttur.²²

Ferman, tasvirin yasaklanmasını konu almaktaydı. Fakat bazı kaynaklar Yezidin çıkardığı bu fermanın temelinde Yahudi bir büyücünün büyük bir payı olduğunu öne sürmüşlerdir. Kudüslü İoannes şu şekilde aktarmaktadır; Ömer Abdülazizden sonra 720'de tahta çıkan II. Yezid saf ve kolay etki altında kalabilecek bir şahsiyete sahipti. Taberiyye'de yaşayan "kötü ruhlu" Tessarakontapikos adlı kilise düşmanı Yahudi bir büyücü, II. Yezid'i etkisi altında bırakmak sureti ile II. Yezid'e tavsiyesine uyması halinde otuz yıl daha hüküm süreceğini yeminle ifade eder. Böylece II. Yezid büyücünün dediği gibi kiliselerde bulunan kumaş, mozaik, resim gibi kutsal eşyalar üzerine işlenmiş ne kadar tasvir varsa hepsi ortadan kaldırılması yönünde bir ferman çıkarır. Çıkarılan bu ferman üzerine fermana öne sürülen ne varsa yerine getirilerek tasvirlerin imha işlemine başlanmıştır. İki buçuk yıl sonra ise Yezid ölüp ebedi cehennemine gittiğinde tüm tasvirle tekrar gün yüzüne çıkarak eski yerlerine geçerler. II. Yezid'in oğlu ise, büyücüyü yanlış kehanet yapmasından ötürü onu öldürür. Bir rivayete göre İoannes'in bu bilgileri verdikten sonra Konsil üyelerinden bir piskoposun da kendisi çocukken Halife'nin tasvirleri yok ettiğini hatırladığını ifade ederek İoannes'i desteklemiştir.²³

²¹ Ziya Paşa. (2013), *Endülüs Tarihi*, Mostar Yayınları, İstanbul, s. 439-442.

²² Çoban, B.Z. (2008), "Bizans İkonoklazmının Nedenleri ve İslam Etkisi Tartışması" *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 115-156.

²³ Avcı, C. a.g.e., s. 161-162.

Theophanes'in naklettiğine göre ise Yahudi büyücü II. Yezid'e giderek kiliselerde bulunan tasvirleri yok etmesi durumunda kırk yıl daha hüküm süreceğini söyler. Bunun üzerine ise Hz. İsa, Meryem ve azizlerin inayetiyle bu şeytani emir yerine getirilmeden Yezid'in öldüğünü ve bu beladan kurtulduklarını ifade etmektedir. İstanbul Patriği Nikephoros (805-816) ise bu olayı Üçüncü Antirretikus adlı eserinde şu şekilde anlatmaktadır; Tessarakontapikos adlı bir Yahudi'nin II. Yezid'e Hıristiyanlara ait kutsal tasvirleri kaldırması halinde otuz yıl daha hüküm süreceğine dair kehanette bulunur. II. Yezid'in yazdığı tasvirlerin yok edilmesini barındıran emirname Hıristiyanların muhalefetine rağmen ülkede yaşayan Müslüman ve Yahudiler tarafından uygulamaya konur. İki buçuk yıl sonra ise II. Yezid ölünce oğlu büyücüyü yanlış kehanetinden ötürü öldürür. III. Leon döneminde ise II. Yezid'in başlattığı uygulama İslam ülkesini aşarak Bizans'a gelir ve İmparator III. Leon, tasvir kırıcı politikasını bu doğrultuda uygulamaya başlar. Süryani kaynaklarının bazıları ise II. Yezid'in yalnızca tasvir kırıcı emirnamesinden bahsederken, bazıları ise bu emirname ile III. Leon'un başlattığı tasvir kırıcı hareket arasındaki bağlantıyı ve benzerliği açıkça belirtmektedirler.²⁴

Tasvir mücadelesi Philippikos'un idaresi sırasında kendini ziyadesiyle belli etmiştir. Philippikos yalnızca kristolojik çatışmaları canlandırmakla yetinmeyip aynı zamanda tasvirin sembolik karakterini bir tartışma amacı olarak kullanarak, bu anlamda geleceğin büyük tasvirler mücadelesinin habercisi olan, resimler yolu ile kavgaları körüklemiştir. Bir Ermeni olarak Philippikos monofizit eğilimli görünmekteydi.²⁵ Sarayda bulunan bir resmi ve Milion Kapısına asılı yazılı bir levhanın kaldırılmasını emretmişti. Philippikos'un yapmış olduğu bu davranışlar Papa'nın dikkatinden kaçmamıştı, Derhal harekete geçerek Philippikos'un iktidarlığına son vermiştir.²⁶

İç politikada taç ve taht kavgalarının doğurduğu karışıklıklar devam ederken, dış politikadaki sarsıntılar da karışıklığı arttırmaya yetmişti. Araplar, Bizans üzerine yeni akımlar başlatmışlardı, Bulgar Hanı da Bizans imparatoruna savaş açmıştı. Böyle bir durumda Bizans adeta sıkışmıştı. Bu durumda sivil bir memur olan Artemios iktidara geçmişti. Daha sonra Anastasyus adını alacak olan İmparator, ökümenlik konsile ait tasvirler yeniden ihya edilerek Arap akınları da durdurulmaya çalışılmıştı. Bu olaylar III. Leon'un iktidara gelmesine kadar çeşitli taht değişiklikleri ile bu şekilde devam etmiştir.²⁷

Buraya kadar İmparatorların ikonalara karşı aşırı bir özümseyişlikleri yahut karşıtlıkları dikkat çekmezken II. Justinianos'un, Hz. İsa tasvirini Bizans parası üzerine bastırması ve Trullo Konsili'nin, Hz. İsa'nın tasvirini yasaklaması en dikkat çeken olaylardı, fakat bundan sonra bu durum daha fazla gündemde olacaktı. III. Leon'un tahta çıkması ile ikona düşmanlığı iyice kızışmıştı, zira Kralın İkonalara karşı tutumu oldukça dikkat çekmekteydi. Tarihçi bir Keşiş olan Theophanes, III. Leon'un ikonalara karşı çıkan konuşmalar yaptığını ve sarayın Khalke Kapısı'nda bulunan büyük Hz. İsa ikonasını kaldırılması konusunda emrettiğini öne sürmektedir. Bu durum hem Konstantinopolis'te hem de batı devletlerinde çok fazla muhalefete yol açmıştır. Daha sonrasında ise III. Leon 730'da danışmanlar konseyini toplayarak ikonalara

²⁴ Avcı, C. a.g.e., s. 162-164.

²⁵ Ostrogorsky, G. a.g.e., s. 142.

²⁶ Norwich, J. J. a.g.e., s. 17.

²⁷ Ostrogorsky, G. a.g.e., s. 143-145.

tapınmanın kanuna aykırı olduğunu belirterek bütün ikonaların toplatılmasını emretmiştir. Hızla güç kazanan III. Leon, ikonalar hakkında destekleyici konuşma yapan Patrik Germanos'u ve isyancıları bastırmıştı. İmparatorun emriyle tüm ikonalar ortadan kaldırılmış fakat ikona destekçilerine dokunulmamıştı.²⁸

Tarihçiler resmi olarak ikona kırıncılığını III. Leon'un döneminde başladığını öne sürmektedirler. Müellif Theophanes ise Leon'un İkonoklazm politikasının Yahudilerin ve Arapların etkisi ile başladığını söylemektedir. Ayrıca Theophanes'in III. Leon hakkında şöyle bir olaydan bahsetmektedir; Arap bir vezir ile Yahudi bir büyücünün imparator Leon'u etkileyerek bu kararı aldığını söylemektedir. Günümüz Tarihçileri bu gibi bir etkiye kuşkuyla bakmaktaysalar da ikonakırıncılık döneminin Halife Yezid'in kontrolü altındaki topraklarda bulunan kiliselerdeki ikonaları kaldırma girişiminden hemen sonra çıkmıştır.²⁹

Öne sürülen bu iddialar, göz önünde bulundurulduğunda İslamiyet'in İkonoklazma üzerinde bir etkisinin olduğu muhtemel görünmektedir. Zira İslam dininin ikona karşıtı olması ve yukarıda da bahsettiğimiz gibi İkonakırıncılık döneminin Halife Yezid'in fermanından sonra ortaya çıkması bu iddiayı destekler mahiyettedir. İkonoklazm dönemine damga vuran Leon'un bu girişimleri tamamen kişisel inançları doğrultusunda ve kendine inanarak yapıldığı tahmin edilmektedir.

İkonoklazm hareketlerine karşı olan kimselerin yanı sıra aslında Hristiyan topluluklarının çoğu tasvirlere ibadet etmenin günah olduğunu düşünmekteydiler. İmparatorluğun yenilgisi üzerlerine gelen istila ve doğal afetleri dahi, tasvirlere tapan Hristiyanların cezalandırılması olarak yorumlamaktaydılar. Bu yüzdendir ki Leon yandaşları ve mutlak gücü sayesinde otoritesi güçlü bir şahsiyetti. Fakat takipçileri imparatorun politikalarıyla hemfikir olma arzusu kadar, yaşadıkları zorlukları kutsal bir memnuniyetsizliğin sonucu olarak algılamaları da söz konusuydu.³⁰

III. Leon, Arapların saldırılarını durdurarak onları geri püskürtmeyi başarmıştı. Bu durum karşısında şan ve şöhreti artmıştı fakat İkona kırıncılık faaliyetleri sebebiyle halk arasındaki itibarını kaybetmişti. III. Leon, vefat edince yerine oğlu V. Konstantinos geçmiştir. Kuvvetli bir kumandan olan Artabasdos, tahta göz dikmişti. Tasvir yanlısı olması onu tahta götürecek bir yolunun olması demektir. Böylece imparator ile tasvir mücadelesine girişir. Konstantinos'un 742'de Araplar ile çıktığı mücadelede Araplara mağlup olmuştu bu fırsatı değerlendiren Artabasdos, imparatorluğunu ilan etmiştir. Ardından aziz resimleri tekrar getirilerek yerlerine konuldular. Böylece tasvir kırıncı dönem geçmiş gibi görünmekteydi.³¹

Bu sırada V. Konstantinos, Amarion'a kaçmış ve burada kendine taraftar toplamıştır. Nihayet 743'te imparatoru bozguna uğratarak yandaşlarının bir kısmını idam etmiş bir kısmını ise cezalandırmıştır. Tekrar tahtına oturan V. Konstantinos, babasından daha güçlü ve sert bir tasvir kırıncısıydı. Bu yüzden tasvirler karşı duruşu babasından daha tahripkâr olacaktı. Onun

²⁸ Gregory, T. E. a.g.e., s. 212.

²⁹ Gregory, T. E. a.g.e., s. 212.

³⁰ Gregory, T. E. a.g.e., s. 213-214.

³¹ Ostrogorsky, G. a.g.e., s. 153-154.

dini bakımdan muarızlarına reva gördüğü takibatta ve yaptığı işkencelerdeki sınırsız zalimliği bizatihi kendi ruhi gerginliğinden meydana gelmekteydi. Onu askerleri karşısında vazgeçilmez kılan ise onun Araplar ile Bulgarlar karşısında kazandığı zaferlerdi.³²

Konstantinos, felsefi ve dini konuları kavrama konusunda yetkinlik kazanmış bir düşünürdü. Konstantinos döneminde teologlar, 400 yıldır var olan dini uyuşmazlıkların farkına varmışlardır. Yapılan araştırmalar sonucunda ise tasvirlerle yönelik tartışmaların V. yüzyıla dayandığını fark etmişlerdir. Böylece bu dönemde kilise kullanımı ve halkın ibadet yöntemleri hakkında geçmişten bu yana süregelen çatışmalar gün yüzüne çıkarılmıştır. 754 yılında Hiera'daki imparatorluk sarayına ikonakırıcılık yandaşlarını çağırarak bir Konsil grubu kurmuştur. Konsil kararları ile güçlenen Konstantinos, harekete geçerek ikona destekçilerine zulmetmeye başlamış ve manastırlarda bulunan kutsal haç dışındaki tasvirlerle ibadeti yasaklamıştır. İkona karşıtı imparatorlarının en zalim olanı olarak anılan V. Konstantinos, kazandığı zaferlerle de zihinlerde yer edinmiştir.

4. İkonoklazm Hareketinin Gerilemesi ve Tasvirlerle İbadetin Yeniden Canlanması

Konstantinos'un ölümünden sonra tahta IV. Leon geçmiştir. Leon'un şüpheli bir biçimde ölümünden sonra yerine karısı Eirene küçük oğlu ile tahta geçmiştir. İkona destekçisi olan Eirene adından sıkça söz ettirecek çok başarılı işlere imza atmıştır. Görünüşte İkonaların restorasyon işlerindeki başarısı dikkat çekse de o aynı zamanda hem askeri hemde siyasi yönden de oldukça başarılıydı. İkona destekçilerinin de desteği ile İkonaların restorasyonu için uğraşmış ve eski ikonakırıcı devlet adamlarını da tövbe etmeleri hususunda affedip görevlerine devam etmelerini sağlamıştır.³³ VI. Konstantinos artık idareyi ele alacak yaşa erişince tahtı annesinden almış bunun üzerine annesi Eirene bu durumdan hiç hoşlanmamıştı. Oğlunu indirip tahta yeniden geçen Eirene, bu sefer Bizans'ın tek imparatoru olmuştu. Bir süre sonra başlayan Arap akınları sonucunda Bizans yeterli gücü sağlayamamış ve haraç ödemek mecburiyetinde kalmıştır.³⁴

Böylece Eirene'nin ikinci iktidar döneminde Bizans'ın eski gücünü kaybederek zayıflama yoluna gittiği söylenebilir. Bu dönemde İkonoklazm hareketlerinin sekteye uğradığı görülmektedir. Fakat Bizans'ta iki tarafa ayrılmış İkona destekçileri ve İkonoklastlar'ın mücadelesi henüz bitmemiş görünmektedir. Eirene'nin inişli çıkışlı iktidar döneminden sonra tahta 802 yılında Nikephoros geçmiştir. Eirene'nin iktidar olduğu dönemde hem askeri hemde siyasi düzensizlikler baş göstermişti Nikephoros derhal bu durumu düzeltme yoluna gitmiştir. Dini politikada ise ılıman bir yol izlemiştir. Nikephoros'tan sonra ise 811'de iktidara Mikhail geçmiştir.³⁵

³² Ostrogorsky, G. a.g.e., s. 154-155.

³³ Gregory, T. E. a.g.e., s. 215-217.

³⁴ Ostrogorsky, G. a.g.e., s. 166-170.

³⁵ Gregory, T. E. a.g.e., s. 222-226.

5. İkonoklazma Hareketinin Yeniden Canlanması

Mikhail'in kısa süren iktidar hayatından sonra tahta V. Leon geçmiştir. V. Leon son çeyrek yüzyılda yaşanan felaketleri, İkonoklazm hareketlerinin terk edilmesinin bir sonucu olarak değerlendiriyordu. Bu yüzden o, bu durumu III. Leon'un politikasını izleyerek durumu düzelterekti. 814'te işe koyularak bir komisyon kurdu. Komisyon da İkonoklazm'ı sağlam temellendirmelerle destekleyen bir bildiri yayımlamış daha sonra ise sarayda bulunan Hz. İsa figürünü kaldırmıştır. Daha sonra Ayasofya'da bir Konsil toplayarak birçok Keşiş ve Piskoposu sürgüne göndermiştir. Bu sırada V. Leon'un bir arkadaşı olan Mikhail, Leon'a bir komplo düzenlemek niyetindeydi. Komplonun fark edilmesi üzerine ölüm cezasına çarptırılan Mikhail bir şekilde kılık değiştirip V. Leon'u öldürmüş ve kendisi tahta geçmiştir. 820'de iktidara gelen II. Mikhail, İkonoklazm destekçisi olmasına karşın ikona taraftarlarına yapılan zulümlere son vererek, sürgüne gönderilenlerinde getirilmelerini emretmiştir. İktidarlığı boyunca ılıman bir dini politika izlemiştir. Saltanatı ise Slav olan Thomas'ın ayaklanması sonucu son bulmuştur.³⁶

829 tarihinde tahta II. Mikhail'in oğlu Theophilos geçmiştir. İkonoklazm hareketlerine destek vermiştir. Theophilos, teolojiye tipik Bizans tutkusuyla bağlı bir entelektüeldi. İslam sanatına ve ilmine büyük ilgi duyduğu bilinen Theophilos'un bir fanatik olduğunu öne süren yazarlar da mevcuttur.³⁷ Theophilos, askerî açıdan bazı başarılarla imza atsa da genel anlamda sürekli olarak yenilgiye uğramıştır. Bu dönem İkonakırıcılık politikasının yeniden hayat bulduğu son dönem olmuştur. İkona destekçilerine yapılan zulüm ve işkenceler bu dönemde de devam etmiştir. Theophilos, 842 yılında karısı Theodora ve veliahtlık ünvanı almış olan oğlu III. Mikhail'i geride bırakarak hayata veda etmiştir.³⁸

6. İkonalara Yeniden Dönüş Hareketi

Veliahtlık ünvanı III. Mikhail'in elinde bulunmaktaydı. Fakat yaşının küçük olması sebebiyle yönetime annesi Theodora geçmişti. Eşinin aksine ikona kültürüne sıkı sıkıya bağlıydı, bu yüzden de yönetim bu doğrultuda gelişim gösterecekti. O, aynı zamanda tasvirler kültürünü yeniden canlandıran Naipiler kurulunun en önemli üyelerindendi. Nihayet eşi, Theophilos'un da ölümü üzerine 843'te toplanan synod ile ikona taraftarlarını bir araya toplayarak güç birliğine gider.³⁹ Böylece alınan kararlar doğrultusunda İkonoklazm hareketlerinin hiç başlamamış gibi eski yaşantılarına dönmek için harekete geçmişlerdir.⁴⁰

Bu bağlamda geçmişte yaşadıkları zorluklara rağmen ılıman dini politika izlemişler ve İkonoklastlardan intikam alma yoluna gitmemişlerdir. Bu arada İkonoklazm hareketleri sırasında şehit edilen ikona taraftarları ödüllendirilerek, sürgünde ölen Theodoros ve Patrik Nikephoros'un naaşı ise Kilise'ye götürülerek gömülmüşlerdir. İkonalar tekrar getirilerek eski konumlarına yerleştirilmişlerdir.⁴¹ Bu sırada III. Mikhail, tahta geçecek yeterli olgunluğa

³⁶ Gregory, T. E. a.g.e., s. 126-127.

³⁷ Norwich, J. J. (2013), Bizans II (Yükseliş Dönemi), (Selen Hırçın Riegel,Çev), Kabalcı Yayınevi, İstanbul, s. 47-55.

³⁸ Gregory, T. E. a.g.e., s. 229-231.

³⁹ Ostrogorsky, G. a.g.e., s. 205.

⁴⁰ Gregory, T. E. a.g.e., s. 233-234.

⁴¹ Norwich, J. J. Bizans II, s. 56-60.

erişmesiyle annesinin üzerinde kurduğu baskıdan kurtulmak amacıyla onu manastıra gönderip yönetimi tamamen devralmıştır. Bizans kaynakları, III. Mikhail'den oldukça kötü bahsettiği halde Arap kaynakları onun askeri alanda başarılı bir şahsiyet olduğunu öne sürmektedir. Bu dönemde ikona taraflısı Theodora'nın iktidara gelerek, izlemiş olduğu politika İkonoklazmın sonunu getirmiştir. Baskın otoritesi sayesinde kısa bir sürede ikonaların eski konumlarına geri getirilmesini sağlayarak dini politikayı değiştirmiştir.⁴²

7. İkonoklazm Hareketinin Sona Ermesi ve Buna Etki Eden Faktörler

İkonoklazm hareketlerinin son bulmasının ardından hem dini hem de kültürel anlamda birçok gelişme yaşanmıştır. İkonoklazm döneminde süsleme sanatına dokunulmamış fakat ikonaların birçoğu yok edilmiştir. Bu dönemde ikonaların restorasyon işlemleri yoğun olarak devam ederken, yok edilen ikonaların yerine yeni eserlerin yapılması için çaba gösterilmiştir. Bilhassa sanatçıların çok fazla rağbet gördüğü adeta bir biri ile yarıştıkları bu dönemde, toplum, eski usul ikonaların peşine düşerek onların yeniden hayata geçirilmesini istemişlerdir. Misyonerlik faaliyetlerinin de hız kazandığı bu dönem Bizans İmparatorluğu için adeta bir dönüm noktası olmuştur. Keşişlerin itibarları yükselerek ikona döneminde göstermiş oldukları başarılar neticesinde kahraman ilan edilmişlerdir. Yine bu dönemde din adamlarının sayıları artırılarak, dini kuralların daha yumuşak ve ılımlı olması amaçlanmıştır.⁴³

Sonuç

Makalede bahsettiğimiz İmparator Philippikos ve III. Leon döneminde gündeme gelerek ibadet amaçlı kullanılan tasvirlerin Hıristiyanlığa uygun olmadıkları öne sürülerek yok edilme girişimleri anlatılmaktadır. İkonoklazm Hareketi olarak adlandırılan bu girişimin Bizans İmparatorluğunun politik davranışlarının bir ürünü gibi görünmekte ise de aslında temelinde birçok şeyi barındırmaktadır. Hıristiyanlığa geçmeden evvel pagan inancına mensup Bizanslılar için, tasvirlerin yaşamlarında büyük bir rolü olduğu ve onlardan vazgeçmenin onlar için kolay olmadığı görülmektedir. İmparator Konstantinos'un Konstantinopolis şehrini kurarken yapılan mimari ve sanatsal yapıların eski Roma dininden etkilenecek şekilde yapıldığı Roma tanrılarına ait figür ve heykellerin bu dönemde sıkça rastlanması, eski kültürlerini yaşatmaya ve korumaya çalıştıklarını göstermektedir. Fakat yine de Hıristiyanlıkta bulunan tasvirlerin doğrudan doğruya bu nedene dayandırmak doğru değildir. Bu durumu etkileyen birtakım unsurun bir araya gelerek ortaya çıktığı muhtemeldir. Tasvirlerin ortadan kaldırılması durumunu ise çeşitli nedenlere dayandırmak mümkündür. Yahudilikte ve İslamiyet'te tasvirlerin kullanımı yasak olduğundan Hıristiyan Bizanslıların da bu durumdan etkilenmiş olabilecekleri mümkündür. Avrupa'da kurulan Endülüs Emevi Devleti ve çeşitli nedenler ile sürekli Müslümanlar ile etkileşim halinde olmaları bu durumu destekler mahiyettedir. Bilhassa İslam Halifesi II. Yezid'in fermanı ve bununla alakalı kaleme alınan kaynaklar doğrultusunda İkonoklazma da İslam etkisinden bahsedebiliriz. Ayrıca o dönemler de İslamiyet'in yayılımı hızla artmakta iken Bizanslılar ile ilişki halinde olmaları bu durumu desteklemektedir. İkonalara karşı tutumun temel nedeni tamamen içsel bir durum olmadığı, bunu etkileyen ve tetikleyen çeşitli nedenler üzerinde

⁴² Gregory, T. E. a.g.e., s. 233-234.

⁴³ Gregory, T. E. a.g.e., s. 234-237.

durduğumuzda ikonakırıcılığının dinsel, bölgesel, kültürel ve etnik köken bakımından birçok nedene bağlanabilecek bir mahiyette olduğu açıkça görünmektedir.

Kaynakça

- Bekir Zakir Çoban. "Bizans İkonoklazmının Nedenleri ve İslam Etkisi Tartışması". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2008.
- Casım Avcı. *İslam Bizans İlişkileri*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2018.
- Charles Diehl. *Bizans İmparatorluğu Tarihi*. (A. Göke Bozkurt Çev.). İlgı Yayınları, Ankara, 2006.
- Ernest Barker. *Bizans Toplumsal ve Siyasal Düşüncüsü*. (Mete Tunçay Çev.). Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 1982.
- Georg Ostrogorsky. *Bizans Devleti Tarihi* (Fikret Işıltan, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- Bahar, H. *Roma ve Bizans Tarihi*, Kömen Yayınları, Konya, 2012.
- John Julius Norwich. *Bizans I (Erken Dönem)* (Hamide Koyukan, Çev.). Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013.
- John Julius Norwich. *Bizans II (Yükseliş Dönemi)* (Selen Hırçın Riegel, Çev.). Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2013.
- John Haldon. *Bizans Tarih Atlası*, (Ali Özdamar, Çev.) Kitap Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Judith Herrin. *Bizans (Bir Ortaçağ İmparatorluğu'nun Şaşırtıcı Yaşamı)*, (Uygur Kocabaşoğlu Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Musulmani Barbari Cristani. *Ortaçağ (Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar)* (Umberto Eco, Ed.). Alfa Basım, İstanbul, 2015.
- Talha Yasin Yaman. *Bizans İmparatorluğu'nda İkonoklazma Dönemi*. Mersin Üniversitesi, Lisans Tezi, Mersin, 2017.
- Timothy E. Gregory. *Bizans Tarihi*. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2016.
- Turan Kaçar. "İmgenin Transformasyonu Bizans Dünyasında İkona Tartışması". *Eskiye Dergisi*, 2008.
- Stathakopoulos, D. *Bizans İmparatorluğu'nun Kısa Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.
- Ziya Paşa. *Endülü's Tarihi*, Mostar Yayınları, İstanbul, 2013.